DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.16>

УДК [343.98:351.74](477)

С. М. Науменко,

кандидат юридичних наук, завідувач Сумського відділення
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Суми, Україна,
e-mail: svhndise@meta.ua

СИСТЕМА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, ЯКІ ВЗАЄМОДІЮТЬ З ЕКСПЕРТНИМИ УСТАНОВАМИ

У статті визначено зміст та особливості системи правоохоронних органів, які взаємодіють з експертними установами. Досліджено поняття «правоохоронні органи» та їхню систему. Схарактеризовано загальні категорії взаємодії правоохоронних органів з експертними установами. Виокремлено ознаки взаємодії експертних установ з правоохоронними органами.

Ключові слова: експерт, експертні установи, правоохоронний орган, взаємодія, завдання, функції, гарантії, адміністративно-правові форми взаємодії, адміністративно-правові методи взаємодії, ознаки взаємодії, організаційні засади взаємодії.

Постановка наукової проблеми. Сучасна діяльність правоохоронних органів (зокрема, реалізація кримінального провадження) неможлива без залучення експертів для надання фахових компетентних висновків з питань, що вимагають спеціальних знань, яких не мають працівники правоохоронних органів, але щодо яких обізнані відповідні судові експерти. Майже всі правоохоронні органи у своїй діяльності звертаються до експертних установ для отримання відповідей (висновків) з питань, без вирішення яких неможливо ухвалити повне, всебічне й обґрунтоване рішення зі справи. Систему правоохоронних органів, які взаємодіють з експертними установами, визначено колом їхніх завдань і справ, що перебувають у їхньому провадженні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Розв'язанню проблемних питань системи правоохоронних органів, які взаємодіють з експертними установами, присвятили наукові праці С. С. Шоптенко, О. М. Бандурка, О. М. Музичук, І. В. Решетникова, О. Л. Соколенко¹ та ін. Однак, незважаючи

¹ Шоптенко С. С. Система правоохоронних органів України//*Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 3. С. 150—155 ; Юридичний словник-довідник/за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ, 1996. 695 с. ; Шоптенко С. С. Адміністративно-юрисдикційна діяльність правоохоронних органів в Україні/за заг. ред. О. М. Музичука. Харків, 2018. 436 с. ; Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2010. 481 с. ; Решетникова І. В. Доказательственное право Англии и США. Екатеринбург, 1997. 240 с. ; Соколенко О. Л.

на існування значної кількості публікацій, у сучасній правовій науці досі відсутнє комплексне дослідження із цього питання.

Метою статті є дослідження системи правоохоронних органів, які взаємодіють з експертними установами, для чого доцільно дослідити поняття «правоохоронні органи», їхню систему, а також ті із зазначених органів, які взаємодіють з експертними установами.

Викладення основного матеріалу дослідження. Поняття «правоохоронні органи» до сьогодні чітко не визначено у національному законодавстві, але доволі докладно розроблено правовою наукою. Так, Ю. С. Шемшученко визначає їх як *«органи, які наділені державною компетенцією щодо охорони громадських відносин, урегульованих правом»*¹. О. М. Бандурка та О. К. Безсмертний зазначають, що правоохоронними органами є *«функціонуючі в суспільстві і державі установи й організації, основним завданням діяльності яких є забезпечення законності, боротьба зі злочинністю й іншими правопорушеннями»*². Науковці характеризують правоохоронні органи³, виходячи з їхніх мети та завдань, що полягають у забезпеченні законності, боротьбі зі злочинністю, охороні громадських відносин. Водночас загані державні інституції індивідуалізуються не тільки через завдання, а й через інші характеристики їхнього правового статусу.

О. Л. Соколенко пропонує більш докладне визначення правоохоронного органу, який вона характеризує як орган державної влади, що сформований і функціонує відповідно до засад верховенства права та конституційної законності, метою утворення й основним напрямом діяльності якого є фахове виконання на професійній основі правоохоронних повноважень з реалізації правоохоронної функції держави (згідно з чинним матеріальним і процесуальним законодавством), що потребує адекватного спеціального матеріально-технічного й кадрового забезпечення⁴. Тобто система правоохоронних органів має забезпечувати комплексну реалізацію правоохоронної функції держави. Зі свого боку, держава надає працівникам правоохоронних органів певний обсяг владних повноважень, відповідне соціальне, матеріально-технічне й інше забезпечення, що визначено сферою їхньої діяльності й дає змогу ефективно виконувати поставлені перед ними завдання⁵.

Досить вдало визначив поняття правоохоронних органів О. М. Музичук, що характеризував їх як державні органи, метою створення й діяльності яких є охорона та захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства

Адміністративно-правові засади захисту прав громадян у діяльності правоохоронних органів: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2012. 460 с.

¹ Юридичний словник-довідник ... С. 513.

² Судебные и правоохранительные органы Украины: учебник/под ред. А. М. Бандурки. Харьков, 1999. С. 6.

³ Науменко С. М. Адміністративно-правові засади взаємодії експертних установ з правоохоронними органами: дис. ... канд. юрид. наук. Суми, 2019. 203 с.

⁴ Соколенко О. Л. Зазнач. твір.

⁵ Науменко С. М. Зазнач. твір.

й держави, насамперед, від злочинних посягань, що є визначальним (основним) у їхній діяльності, і які на професійних підставах виконують правоохоронні завдання, функції та повноваження, здійснення котрих передбачає можливість застосування державного примусу, а їхні працівники мають підвищений соціально-правовий захист, що обумовлено особливостями проходження ними так званої правоохоронної служби¹.

С. С. Шоптенко вважає, що правоохоронними органами є органи державної влади, які створені й діють на професійній основі відповідно до норм матеріального та процесуального законодавства з метою забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань та, у зв'язку з чим їх наділено комплексом владних повноважень, зокрема із застосування заходів примусу, а також працівники яких мають особливий соціально-правовий статус, фінансове й матеріально-технічне забезпечення, що визначено специфікою проходження служби в цих органах².

Узагальнюючи викладене вище, правоохоронні органи можна визначити як спеціально створені державні органи, які діють на професійній основі в обумовленому законом порядку з метою реалізації правоохоронної функції держави та у зв'язку з цим наділені певним обсягом владних повноважень (зокрема, застосуванням у визначених законом випадках заходів примусу), працівники яких мають особливий правовий статус і додаткові правові гарантії діяльності, визначені особливостями проходження служби у відповідних органах³.

Для правоохоронних органів характерні певні ознаки, що характеризують їх правовий статус і відрізняють від решти державних інституцій.

О. М. Музичук визначив такі ознаки правоохоронних органів: вони є державними органами, що чітко визначено у законодавчих актах, які регламентують їхню діяльність, і органами виконавчої влади (за винятком органів прокуратури); їх спеціально створено з метою забезпечення охорони й захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства й держави (здебільшого — від злочинних посягань); виконання правоохоронних функцій є визначальним (основним) у їхній діяльності, що передбачено відповідними завданнями, які вони виконують повсякденно й постійно; правоохоронні функції, завдання та повноваження такі органи виконують на професійній основі, що передбачає відповідну підготовку; виконання правоохоронних завдань, функцій і повноважень передбачає можливість застосування ними державного примусу; наявність у правоохоронних органів спеціальних повноважень для попередження, розкриття та розслідування злочинів, які не характерні для інших державних органів (контрольна й оперативна

¹ Музичук О. М. Зазнач. твір. С. 174.

² Шоптенко С. С. Зазнач. твір. С. 20—21.

³ Науменко С. М. Зазнач. твір.

закупівля та постачання товарів, проведення операцій із захоплення злочинців, зняття інформації з каналів зв'язку, проведення обшуків, затримання й арешт осіб, застосування спеціальних засобів активної оборони та нападу, вогнепальної зброї тощо). Здійснюючи контроль за діяльністю та поведінкою фізичних і юридичних осіб, інших колективних суб'єктів правовідносин, правоохоронні органи також є об'єктом контролю з боку тих, кого вони контролюють (тобто відбувається взаємний контроль). Додатковий контроль (порівняно з іншими працівниками соціально-правового захисту персоналу правоохоронних органів) зумовлено особливостями проходження ними так званої правоохоронної служби, певними обмеженнями та заборонами, пов'язаними з такою службою. Питання їхньої дисциплінарної відповідальності здебільшого регламентовано спеціальними статутами про дисципліну. Найчастіше ¹ для виконання покладених обов'язків правоохоронні органи наділено відповідними атрибутами, які дають підстави називати їх «силовими структурами» (спеціальні звання й однострій, відповідні знаки розрізнення, право носіння та застосування вогнепальної зброї). Їхню правоохоронну діяльність координує Кабінет Міністрів України або прокуратура (у питаннях протидії злочинності), митні органи (щодо протидії митним злочинам та іншим митним правопорушенням) та ін. ²

Досить цікавим є підхід, згідно з яким усі ознаки правоохоронних органів систематизовано у такі блоки:

- *системно-структурні*: 1) належність правоохоронних органів до органів виконавчої влади (крім органів прокуратури); 2) їхню діяльність координує Кабінет Міністрів України або інші державні органи; 3) вони взаємодіють між собою; 4) вони можуть бути як суб'єктами, так і об'єктами контролю;
- *ознаки легітимності*: 1) створені на підставі закону; 2) діють відповідно до визначених законом процедур; 3) їхня діяльність має відповідати конституційним принципам верховенства права й законності;
- *цільові*: 1) спрямованість на виконання правоохоронної функції держави; 2) створені та діють з метою охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, прав юридичних осіб, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань; ³
- *функціональні*: 1) наділені владними повноваженнями відповідно до законодавства; 2) мають право застосовувати за необхідності заходи примусу; 3) мають спеціальні повноваження для попередження, припинення, розкриття та розслідування злочинів і правопорушень, притягнення винних до адміністративної відповідальності у випадках, обумовлених законом;

¹ Наumenко С. М. Зазнач. твір.

² Музичук О. М. Зазнач. твір. С. 172—173.

³ Наumenко С. М. Зазнач. твір.

- *соціально-правові, кадрові й матеріально-технічні*: 1) додатковий соціально-правовий захист (порівняно з іншими державними службовцями); 2) наявність спеціальних атрибутів, що відрізняють їх від решти владних суб'єктів; 3) виконання завдань на професійній основі; 4) спеціальні вимоги й обмеження щодо кадрового складу; 5) особливий порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності, що визначено спеціальними статутами; 6) спеціальне матеріально-технічне та фінансове забезпечення.¹

Станом на сьогодні правоохоронну функцію держави реалізує досить широке коло суб'єктів: для одних вона є основною, її комплексно впроваджують усі працівники й підрозділи, решта державних органів можуть (паралельно зі своєю основною діяльністю) реалізовувати окремі правоохоронні завдання. Зважаючи на значну кількість суб'єктів, які відповідно до законодавства мають повноваження із забезпечення законності та правопорядку в державі, охорони прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства й держави, в адміністративному праві розроблено різні підходи щодо їх класифікації. Так, К. Ю. Мельник усі структурні утворення, діяльність яких пов'язана з правоохоронною, поділяє на три групи: 1) власне правоохоронні органи (суди, прокуратура, органи внутрішніх справ, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Управління державної охорони України); 2) органи (підрозділи) та посадові особи, одним із завдань яких є захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства й держави від злочинних та інших протиправних посягань (Державна податкова служба; Державна митна служба; Державна лісова охорона; Державна екологічна інспекція; Державна пожежна охорона; капітани морських суден, що перебувають у далекому плаванні; та ін.); 3) органи й організації, які сприяють правоохоронній діяльності (адвокатура, нотаріат, приватні детективні й охоронні служби, недержавні органи охорони громадського порядку)². Ця система вимагає уточнення, оскільки не враховує нещодавно утворених правоохоронних органів (наприклад, Національне антикорупційне бюро України та Державне бюро розслідувань), а також містить суб'єктів, діяльність яких не можна визначити такою системою (адвокатура, нотаріат, охоронні служби)³.

О. Л. Соколенко вважає, що до системи правоохоронних органів України належать такі види правоохоронних органів: суди; прокуратура; Служба безпеки України; Управління державної охорони; Військова служба правопорядку у Збройних силах України; Державна прикордонна служба України; Державна кримінально-виконавча служба України; Державна

¹ Шоптенко С. С. Щодо змісту поняття «правоохоронний орган»//*Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 3. С. 103.

² Науменко С. М. Зазнач. твір.

³ Мельник К. Ю. Проблеми правового регулювання трудових відносин службовців правоохоронних органів: монографія. Харків, 2009. С. 110.

виконавча служба; поліція; внутрішні війська МВС України; Служба зовнішньої розвідки України; Головне управління розвідки Міністерства оборони України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та ін.¹

Така точка зору є дещо дискусійною, зокрема, зважаючи на належність до правоохоронних органів судів і прокуратури. Так, основним призначенням судів є здійснення правосуддя, що не можна ототожнювати з правоохоронною діяльністю. Прокуратура реалізує наглядову функцію щодо правоохоронних органів (зокрема, тих, які провадять оперативно-розшукову діяльність і досудові розслідування), вона безпосередньо не займається профілактикою, попередженням, виявленням та припиненням правопорушень, визначенням осіб, які їх вчинили, що є основою правоохоронної діяльності. Однак, вона впливає на правоохоронні органи,— ухвалюючи відповідні вадні рішення щодо процесу й результатів правоохоронної діяльності.²

І. М. Білодід запропонував правоохоронні органи поділити на власне правоохоронні й органи, які (поряд з основними функціями) займаються також правоохоронною діяльністю. *До першої групи* належать: Національна поліція України; органи прокуратури; Державна прикордонна служба; Служба безпеки України; Національне антикорупційне бюро України; Державна фіскальна служба України; Управління державної охорони; Військова служба правопорядку у Збройних силах України; органи й установи виконання покарань. *До другої групи* належать: органи Державної лісової охорони; органи Державної рибоохорони; Державна санітарно-епідеміологічна служба; Державна служба України з надзвичайних ситуацій; Державна екологічна інспекція;³ органи Державного фінансового контролю; Служба зовнішньої розвідки.

Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»⁴ закріпив, що правоохоронними органами є: органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, військової служби правопорядку у Збройних силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

¹ Соколенко О. Л. Зазнач. твір.

² Науменко С. М. Зазнач. твір.

³ Білодід І. М. Адміністративно-правовий статус органів прокуратури в умовах реформування правоохоронної системи України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. С. 50—51.

⁴ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-ХІІ (зі змін. та допов.)//*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 11. Ст. 50.

На думку С. С. Шоптенко, систему правоохоронних органів України доцільно розглядати через її поділ на безпосередньо правоохоронні органи, які комплексно реалізують правоохоронну діяльність за різними напрямками, та органи, які реалізують окремі правоохоронні функції. До першої групи належать: прокуратура; Національна поліція України; Служба безпеки України; Національне антикорупційне бюро України; Державна фіскальна служба України; Державна прикордонна служба України; Військова служба правопорядку у Збройних силах України; Державна пенітенціарна служба України. Слід зазначити, що правоохоронну діяльність провадять окремі підрозділи згаданих суб'єктів, спеціально створені й уповноважені законодавством на її реалізацію. Суб'єктами, які реалізують окремі правоохоронні функції, є: органи державного фінансового контролю; органи рибоохорони; органи державної лісової охорони; Служба зовнішньої розвідки України; управління державної охорони; розвідувальний орган Міністерства оборони України; Державне бюро розслідувань; Державна служба з надзвичайних ситуацій; Національна гвардія; Державна виконавча служба; Національне агентство з питань запобігання корупції; Державна санітарно-епідеміологічна служба; Державна екологічна інспекція; Державна архітектурно-будівельна інспекція; Державна міграційна служба.¹

Отже, систему правоохоронних органів доцільно розглядати через об'єднання трьох груп: 1) *основні органи* (Національна поліція України, Служба безпеки України, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Державна фіскальна служба України, Державна прикордонна служба України, Військова служба правопорядку у Збройних силах України, Державна кримінально-виконавча служба України); 2) *суб'єкти управління правоохоронною діяльністю* (суди та прокуратура); 3) *органи, які (поряд із основною діяльністю) реалізують певні правоохоронні функції* (органи державного фінансового контролю, Національне агентство з питань запобігання корупції, Державна виконавча служба; органи рибоохорони, органи державної лісової охорони, управління державної охорони, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Національна гвардія, Державна міграційна служба, Державна екологічна інспекція, Державна санітарно-епідеміологічна служба, Державна архітектурно-будівельна інспекція)².

Ці правоохоронні органи у своїй повсякденній діяльності взаємодіють з різноманітними суб'єктами, що сприяє виконанню покладених на них завдань. Одними з таких суб'єктів є експерти, поміж яких можна виокремити: а) судових експертів — працівників державних спеціалізованих установ, які здійснюють судово-експертну діяльність;³ б) судових експертів, які

¹ Шоптенко С. С. Система правоохоронних органів України ... С. 155.

² Науменко С. М. Зазнач. твір.

³ Ткаченко Н. М. Суб'єкти судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. С. 56.

не є працівниками державних спеціалізованих установ, що здійснюють судово-експертну діяльність; в) інших фахівців з відповідних галузей знань, які не є судовими експертами. Вони можуть працювати в науково-дослідних установах судових експертиз Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Міністерства оборони, Державної прикордонної служби України.

Правоохоронні органи, які взаємодіють з експертними установами, визначаються залежно від завдань останніх, основним з яких є проведення дослідження й надання обґрунтованого висновку в кримінальних справах (зокрема, під час проведення досудового розслідування). Взаємодія експертів з органами досудового розслідування визначається тим, що вони мають право ознайомлюватися з матеріалами кримінального провадження, які належать до предмета дослідження, заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних з проведенням експертизи. Експерти можуть бути присутніми під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження, а також мають обов'язково прибути до слідчого, прокурора, суду й відповісти на запитання під час допиту. Органи досудового розслідування, зі свого боку, уповноважені звертатися до експертних установ для надання висновків з певних питань, що стосуються сфери їхніх знань і виникають під час кримінального провадження, участі в проведенні певних процесуальних дій і надання пояснень щодо представлених ними висновків.

Зважаючи на викладене вище, експертні установи взаємодіють з прокуратурою та органами досудового розслідування, до яких (згідно з законодавством) належать:

- 1) слідчі підрозділи органів Національної поліції й органів безпеки;¹ органи, які здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства; органи державного бюро розслідувань; органи Державної кримінально-виконавчої служби України;
- 2) підрозділ детективів і підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України².

У Положенні про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України закріплено, що керівник Експертної служби МВС забезпечує взаємодію цієї служби зі структурними підрозділами МВС та центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовує й координує Міністр внутрішніх справ України, у порядку, визначеному МВС³. Тобто Експертна служба МВС України у своїй діяльності взаємодіє з Національною

¹ Науменко С. М. Знач. твір.

² Кримінальний процесуальний кодекс України: *Закон України* від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.)//*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9—10, 11—12, 13. Ст. 88.

³ Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: затв. наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1343 (зі змін. та допов.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15> (дата звернення: 10.09.2020).

поліцією, Національною гвардією, Державною прикордонною службою, Державною міграційною службою та Державною службою України з надзвичайних ситуацій.

В Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (далі — *фахова Інструкція*), зазначено, що (згідно з чинним законодавством) експертні дослідження, які вимагають спеціальних знань і використання методів криміналістики й судової експертизи, виконують за дорученням: правоохоронних органів, посадових осіб Державної податкової адміністрації України, Державної митної служби України, Державної виконавчої служби, на замовлення адвокатів, захисників та осіб, які самостійно захищають свої інтереси, і їхніх представників, нотаріусів банківських установ, страхових компаній, а також інших юридичних і фізичних осіб¹. Проте, цей нормативно-правовий акт не конкретизує, які саме правоохоронні органи мають право давати доручення на проведення експертних досліджень.²

Відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1339, спеціалізовану пересувну лабораторію Експертної служби МВС можна залучати до участі у проведенні огляду місця події у кримінальному провадженні за письмовим (як виняток — за усним з подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, яка виконує його обов'язки, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних зі вчиненням: убивства або умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого із застосуванням вогнепальної зброї; розбійного нападу із застосуванням вогнепальної зброї з постраждалими особами; згвалтування неповнолітньої чи неповнолітнього, малолітньої чи малолітнього або такого, що спричинило особливо тяжкі наслідки; дорожньо-транспортної пригоди, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб; пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб; вибуху, загрози вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв³.

¹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 10.09.2020).

² Науменко С. М. Зазнач. твір.

³ Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: затв. наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1339. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15> (дата звернення: 10.09.2020).

У цьому разі суб'єктами взаємодії з експертними установами є керівники органів досудового розслідування, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України.

Отже, можна дійти висновку, що основними правоохоронними органами, з якими взаємодіють експертні установи в процесі своєї професійної діяльності, є Національна поліція, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Державна фіскальна служба, Державна кримінально-виконавча служба, Національне антикорупційне бюро. В окремих, обумовлених законом випадках, вони також можуть взаємодіяти з органами прокуратури й Державною виконавчою службою, сприяючи виконанню останніми завдань у сфері правоохоронної діяльності¹.

Щодо змістовної частини такої взаємодії, то її дослідження необхідно розпочати із загальної характеристики категорії «взаємодія». Під нею в юридичній науці розуміють передбачену законами, іншими підзаконними актами, узгоджену за цілями, завданнями, силами, засобами, місцем і часом їхню спільну діяльність, яка сприяє розкриттю, розслідуванню й запобіганню злочинам, та об'єднує зусилля у вирішенні загальних питань боротьби зі злочинністю; їхній діловий контакт, який може виникнути під час розслідування обставин, що підлягають визначенню й доказуванню². Ю. С. Назар під взаємодією розуміє управлінський процес для досягнення спільної мети, що полягає у діяльності кількох (щонайменше двох) суб'єктів, які впливають один на одного та на об'єкт засобами й методами, характерними для кожного з учасників³. Отже, це спільна узгоджена діяльність кількох суб'єктів, спрямована на досягнення спільної мети.

М. С. Каган вважає, що «взаємодія — це процес безпосереднього чи опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) одне на одного, який породжує їхні зумовленість і зв'язок. Саме причинова зумовленість є головною особливістю взаємодії, коли кожна зі сторін стає причиною іншого і, як наслідок, одночасного зворотного впливу протилежної сторони, що й зумовлює розвиток об'єктів та їхніх структур»⁴ [Переклад з російської наш. — Прим. авт.]. Тобто під час взаємодії суб'єкти не тільки спільно виконують певні завдання, а й впливають одне на одного з метою досягнення спільної мети.

¹ Науменко С. М. Зазнач. твір.

² Корж В. П. Деякі проблеми взаємодії слідчого з учасниками розкриття та розслідування економічних організованих злочинів//*Вісник прокуратури*. 2000. № 1 (13). С. 65.

³ Назар Ю. С. Взаємодія територіальних органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2006. С. 158.

⁴ Каган М. С. Мир общения: проблемы межсубъектных отношений. Москва, 1988. 319 с. ; Поплавська С. Д. Формування готовності студентів медичних коледжів до комунікативної взаємодії у професійній діяльності: дис. ... канд. пед. наук. Житомир, 2009. 266 с.

Досліджуючи взаємодію органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами, В. О. Бурбика визначив її як сумісну, погоджену за низкою умов (факторів) діяльність цих органів, здійснювану в порядку й межах, визначених чинним законодавством України, спрямовану на забезпечення публічного порядку та безпеки, протидію порушенням, захист прав і законних інтересів індивідуальних та колективних суб'єктів, а також вирішення інших суспільно значущих справ місцевого характеру ¹.

В. М. Тертишник розглядає взаємодію слідчих, оперативних працівників і співробітників експертних підрозділів (що мають різну компетенцію і спеціалізацію, а також різний рівень знань у галузі криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, кримінального права та процесу суб'єктів) як засновану на законі й інших нормативних актах спільну діяльність, спрямовану на досягнення загальної мети розкриття та розслідування злочинів, визначення об'єктивної істини й забезпечення правильного застосування закону. ²

Тому взаємодію експертних установ з правоохоронними органами можна схарактеризувати як засновану на нормах законодавства спільну, узгоджену за метою, завданнями, часом, місцем та іншими умовами їхню діяльність, спрямовану на виконання завдань у сфері кримінального провадження й інших випадків застосування спеціальних знань. ³

В. Д. Сущенко визначає такі ознаки взаємодії: узгодженість заходів за метою, місцем, часом, методами; спрямованість функціонування суб'єктів взаємодії; наявність нормативної (правової) бази взаємодії; стан, який суб'єкти посідають в ієрархії системи; зміст завдань, які вирішують суб'єкти взаємодії; спільна діяльність ⁴. С. В. Бородин наголошуючи на таких ознаках взаємодії, як узгодженість дій за метою, місцем і часом, визначає взаємодію оперативного працівника та слідчого як засновану на законі й підзаконних актах, узгоджену за метою, місцем і часом діяльність, здійснювану для попередження, розкриття й розслідування злочинів, а також для розшуку злочинців, які переховуються ⁵.

¹ Бурбика В. О. Адміністративно-правові засади взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами: дис. ... канд. юрид. наук. Суми, 2017. 38 с.

² Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. Київ, 2004. С. 505 ; Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 376 с.

³ Науменко С. М. Зазнач. твір.

⁴ Сущенко В. Д., Смирнов А. М., Коваленко О. І., Смирнов А. А. Організація управління персоналом в органах внутрішніх справ: монограф. дослідж. Київ, 1999. С. 298—299; Назар Ю. С. Зазнач. твір. С. 18—19.

⁵ Бородин С. В. Некоторые вопросы взаимодействия оперативного работника и следователя охраны общественного порядка//Труды ВНИИ МООП. Москва, 1967. С. 21.

Особливостями взаємодії є те, що її регулюють здебільшого норми адміністративного права, що передбачає: узгодженість дій (зокрема, під час планування спільних заходів) щодо забезпечення громадського порядку на місцях; характер взаємодії відповідно до потреб, інтересів і завдань сторін; відповідальність керівників зазначених органів за винесене й погоджене рішення; безперервність взаємодії в організації діяльності щодо забезпечення громадського порядку та безпеки; неухильне дотримання чинного законодавства України; орієнтування на підвищення рівня правової культури суспільства загалом і правосвідомості окремих громадян; спільну діяльність, спрямовану на покращення зовнішнього та внутрішнього іміджу як правоохоронних органів, так і органів місцевого самоврядування¹.

Висновки. Отже, можна виокремити такі ознаки взаємодії експертних установ з правоохоронними органами:

- спільна діяльність зазначених суб'єктів, урегульована нормами адміністративного й інших галузей права, узгоджена за метою, завданнями, місцем, часом, засобами та способами діяльності, спрямована на досягнення спільних завдань і результатів;
- спільні завдання й результати, на досягнення яких спрямовано таку взаємодію;
- відповідальність сторін взаємодії у разі невиконання чи неналежного виконання завдань такої взаємодії.²

Взаємодія експертних установ з правоохоронними органами має на меті забезпечити кваліфіковане, швидке й об'єктивне виконання завдань кримінального провадження, а також застосування спеціальних знань в інших галузях правоохоронної діяльності.

References

- Bilodid, I. M. (2016) *Administratyvno-pravovy status orhaniv prokuratury v umovakh reformuvannya pravookhoronnoi systemy Ukrainy* (candidates thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
- Borodin, S. V. (1967). Nekotorye voprosy vzaimodeistviia operativnogo rabotnika i sledovatel'ia okhrany obshchestvennogo poriadka. *Trudy VNII MOOP*. Moscow [in Russian].
- Burbyka, V. O. (2017). *Administratyvno-pravovy zasady vzaïemodii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia z pravookhoronnymy orhanamy* (candidates thesis). Sumy [in Ukrainian].
- Instruktsiia pro poriadok zaluchennia pratsivnykiv orhaniv dosudovoho rozsliduvannia politsii ta Ekspertnoi sluzhby Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy yak spetsialistiv dlia uchasti v provedenni ohliadu mistsia podii: zatv. nakazom MVS Ukrainy vid 03.11.2015 r. № 1339*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15> (data zvernennia: 10.09.2020) [in Ukrainian].

¹ Бурбика В. О. Зазнач. твір.

² Науменко С. М. Зазнач. твір.

- Instruktsiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen*: zatv. nakazom Miniustu Ukrainy vid 08.10.1998 r. № 53/5 (zi zmin. ta dopov.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (data zvernennia: 10.09.2020) [in Ukrainian].
- Kagan, M. S. (1988). *Mir obshcheniia: problemy mezhsuibeknykh otnoshenii*. Moscow [in Russian].
- Korzh, V. P. (2000). Deiaki problemy vzaïemodii slidchoho z uchastyamy rozkryttia ta rozsliduvannia ekonomichnykh orhanizovanykh zlochyniv. *Visnyk prokuratury*. № 1 (13) [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (2013): Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI (zi zmin. ta dopov.). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. № 9—10, 11—12, 13. St. 88 [in Ukrainian].
- Melnyk, K. Yu. (2009). *Problemy pravovoho rehuliuвання trudovykh vidnosyn sluzhbovtsiv pravookhoronnykh orhaniv*: monohrafiia. Kharkiv [in Ukrainian].
- Muzychuk, O. M. (2010). *Kontrol za diïalnistiu pravookhoronnykh orhaniv v Ukraini: administratyvno-pravovi zasady orhanizatsii ta funktsionuvannia*: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Naumenko, S. M. (2019). *Administratyvno-pravovi zasady vzaïemodii ekspertnykh ustanov z pravookhoronnymy orhanamy* (candidates thesis). Sumy [in Ukrainian].
- Nazar, Yu. S. (2006). *Vzaïemodiia terytorialnykh orhaniv vnutrishnikh sprav iz mistsevy-my orhanamy vykonavchoi vlady ta orhanamy mistsevoho samovriaduvannia u profilaktytsii administratyvnykh pravoporushen* (candidates thesis). Lviv [in Ukrainian].
- Pchelina, O. V. (2017). *Teoretychni zasady formuvannia ta realizatsii metodyky rozsliduvannia zlochyniv u sferi sluzhbovoi diïalnosti*: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Polozhennia pro Ekspertnu sluzhbu Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy*: zatv. nakazom MVS Ukrainy vid 03.11.2015 r. № 1343 (zi zmin. ta dopov.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15> (data zvernennia: 10.09.2020) [in Ukrainian].
- Poplavska, S. D. (2009). *Formuvannia hotovnosti studentiv medychnykh koledzhiv do komunikatyvnoi vzaïemodii u profesiinii diïalnosti*. (Abstract of candidates thesis). Zhytomyr [in Ukrainian].
- Pro derzhavnyi zakhyst pratsivnykiv sudu i pravookhoronnykh orhaniv (1994): Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 r. № 3781-XII (zi zmin. ta dopov.)//*Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. № 11. St. 50 [in Ukrainian].
- Reshetnikova, I. V. (1997). *Dokazatelstvennoe pravo Anglii i SShA*. Ekaterinburg [in Russian].
- Shoptenko, S. S. (2017). Shchodo zmistu poniattia «pravookhoronnyi orhan». *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. № 3 [in Ukrainian].
- Shoptenko, S. S. (2017). Systema pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy. *Naukovyi visnyk publichnogo ta pryvatnoho prava*. Vyp. 3. [in Ukrainian].
- Shoptenko, S. S. (2018). *Administratyvno-yurysdyktsiina diïalnist pravookhoronnykh orhaniv v Ukraini*. Ed.: O. M. Muzychuka. Kharkiv [in Ukrainian].
- Sokolenko, O. L. (2012). *Administratyvno-pravovi zasady zakhystu prav hromadian u diïalnosti pravookhoronnykh orhaniv*: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].

- Sudebnye i pravookhranitelnye organy Ukrainy* (1999): uchebnik. Ed.: A. M. Bandurka. Kharkov [in Russian].
- Sushchenko, V. D., Smyrnov, A. M., Kovalenko, O. I., Smirnov, A. A. (1999). *Orhanizatsiia upravlinnia personalom v orhanakh vnutrishnikh sprav*: monohraf. doslidzh. Kyiv [in Ukrainian].
- Tertyshnyk, V. M. (2004). *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalno-protsesualnoho kodeksu Ukrainy*. Kyiv [in Ukrainian].
- Tkachenko, N. M. (2016). *Subiekty sudovo-ekspertnoi diialnosti v suchasni systemi ekspertnoho zabezpechennia kryminalnoho provadzhenia* (candidates thesis). Kharkiv [in Ukrainian].
- Yurydychnyi slovnyk-dovidnyk*. (1996). Ed.: Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv [in Ukrainian].

С. М. Науменко

СИСТЕМА ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ, ВЗАИМОДЕЙСТВУЮЩИХ С ЭКСПЕРТНЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ

В статье определены содержание и особенности системы правоохранительных органов, взаимодействующих с экспертными учреждениями. Исследованы понятие «правоохранительные органы» и их система. Охарактеризованы общие категории взаимодействия правоохранительных органов с экспертными учреждениями. Выделены признаки взаимодействия экспертных учреждений с правоохранительными органами. Также установлено, что на сегодняшний день проблемы взаимодействия правоохранительных органов с экспертными органами нуждаются в детальном изучении и восполнении пробелов в нормативно-правом регулировании, определении путей их устранения.

Признаками взаимодействия экспертных учреждений с правоохранительными органами можно считать: совместную деятельность указанных субъектов, регулируемую нормами административного и других отраслей права, согласованную по целям, задачам, месту, времени, средствам и способам деятельности и направленную на достижение общих целей и результатов; общие задачи и результаты, на достижение которых направлено такое взаимодействие; ответственность сторон взаимодействия за неисполнение или ненадлежащее исполнение поставленных задач. Взаимодействие экспертных учреждений с правоохранительными органами призвано обеспечить квалифицированное, быстрое и объективное выполнение задач уголовного судопроизводства, а также применение специальных знаний в других сферах правоохранительной деятельности.

Ключевые слова: эксперт, экспертные учреждения, правоохранительный орган, взаимодействие, задачи, функции, гарантии, административно-правовые формы взаимодействия, административно-правовые методы взаимодействия, признаки взаимодействия, организационные принципы взаимодействия.

S. Naumenko

**THE SYSTEM OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES INTERACTING
WITH FORENSIC SCIENCE INSTITUTES**

The article outlines the content and features of the system of law enforcement agencies interacting with forensic science institutes. The concept of law enforcement agencies and their system are studied. The characteristics of the general category of interaction of law enforcement agencies with forensic science institutes have been determined. Signs of interaction of forensic science institutes with law enforcement agencies have been established. It is also found that today problems of cooperation of law enforcement agencies with forensic scientists require detailed study and identification of gaps in legal and regulatory frameworks, determination of ways for their elimination. It should be emphasized that signs of cooperation of forensic science institutions with law enforcement agencies may include the following: joint activity of the indicated legal entities regulated by administrative regulations and other fields of law; agreed on goals, tasks, place, time, means and methods of activity; aimed at achieving common goals and results; the content of interaction is determined by set tasks and results, it is aimed at fulfilling them; parties bear responsibility for nonperformance or improper execution of interaction tasks. Cooperation of forensic science institutes with law enforcement authorities called to provide skilled, rapid and objective execution of criminal proceedings tasks as well as application of special knowledge in other areas of law-enforcement activity.

Keywords: forensic expert, forensic science institutes, law enforcement agency, interaction, tasks, functions, guarantees, administrative and legal forms of interaction, administrative and legal methods of interaction, signs of interaction, organizational principles of interaction.

Надійшла до редколегії 22.06.2020

Науменко С. М. Система правоохоронних органів, які взаємодіють з експертними установами. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2020. Вип. 22. С. 211—225. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.16>.